

KDE A JAK SE MOHOU PROTNOUT SVĚT VZDĚLÁVÁNÍ, SVĚT PRÁCE A CÍLE VYUČOVÁNÍ CIZÍM JAZYKŮM

Jitka Hloušková

Anotace

Příspěvek se zabývá možnými oblastmi průniku světa vzdělávání, světa práce a cílů jazykového vyučování. Všímá si výsledků výzkumů, které byly v ČR provedeny s cílem analyzovat problém uplatnění absolventů středních a vysokých škol na trhu práce a v této souvislosti zjistit požadavky a potřeby zaměstnavatelů a názory pracovníků úřadů práce. Dále se zamýšlí nad tím, jak mohou vyučující odborného cizího jazyka na vysoké škole, zastupující v tomto případě svět vzdělávání, přispět k výzkumu v této oblasti a tím i k lepšímu uplatnění absolventů. Jako příklad příspěvek uvádí evaluaci vzdělávacích potřeb z hlediska komunikativní jazykové kompetence v odborném anglickém jazyce. Nastíňuje metody vhodné pro její realizaci a vysvětluje možnost využití jejich výsledků pro zefektivnění odborného jazykového vzdělávání v konkrétním oboru a následně širšího uplatnění absolventů daného oboru na trhu práce.

Klíčová slova

pedagogický výzkum; trh práce; uplatnění absolventů; evaluace vzdělávacích potřeb; komunikativní jazyková kompetence; odborný cizí jazyk

Abstract

Where and how the world of education can intersect with the world of labour and language teaching goals

The article deals with possible areas of intersection among the world of education, the world of work and language teaching goals. It takes note of the results of research carried out in the Czech Republic to analyse the problems school graduates face when entering the labour market and to detect the requirements and needs of employers and the opinions of job-centre officials. Further, it outlines an example of possible contribution of the world of education, namely teachers of Foreign Languages for Specific Purposes on the tertiary level, to research in this field and to better participation of school graduates in the labour market. The example is needs assessment or analysis from the point of view of communicative competence

in English for Specific Purposes. The article proposes appropriate needs assessment methods and explains the possibility to use the results for improvement in teaching a Foreign Language for Specific Purposes within a concrete branch of study and, consequently, for higher participation of the graduates in the labour market.

Key words

educational research; labour market; school graduates; needs assessment; communicative language competence; Foreign Languages for Specific Purposes

Svět vzdělávání a svět práce mohou být chápány jako dvě ze základních oblastí fungování společnosti i jednotlivce. Tyto dva světy existují nezávisle na sobě a zároveň mají mnoho styčných bodů.

Pod pojem svět vzdělávání je možné zahrnout veškeré úrovně a formy vzdělávání, které společnost zajišťuje, nabízí a umožňuje na základě svých vlastních i mezinárodně závazných programů, standardů a norem a v souladu se svými vlastními prioritami v této oblasti.

Svět práce představuje kromě jiného existenci různých povolání v reflexi na aktuální stav rozvoje dané společnosti, její ekonomické, politické, sociální a kulturní podmínky a zároveň na vztahy dané aktuálními efekty v oblasti mezinárodní politiky, zahraničního obchodu apod. Patří sem uplatnění na trhu práce, tj. vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, oblast kariérového postupu, státní politika zaměstnanosti apod.

Svět vzdělávání a svět práce koexistují a také se v různých bodech a různými způsoby protínají. Příkladem průniku těchto dvou světů může být oblast zvyšování kvalifikace pracovních sil nebo oblast celoživotního vzdělávání, v nichž obsah a cíle vzdělávání úzce souvisejí s nároky na kariérový postup, s rozvojem trhu práce a neustále se měnícími podmínkami v oblasti zaměstnanosti.

Svět vzdělávání v sobě zahrnuje i vědu, která zkoumá oblast výchovy a vzdělávání, resp. edukační realitu, tedy pedagogiku. Dalším dokladem průniku světa vzdělávání a světa práce je rozvoj takových disciplín pedagogiky, jako jsou např. ekonomie vzdělávání, pedagogická evaluace, teorie řízení školství, vzdělávací politika (ačkoli zde existují spory o tom, zda toto je či není vědecká teorie – viz např. Průcha, 2000, s. 149) nebo pedagogická prognostika. Zřejmě největší je průnik obou světů v oblasti ekonomie vzdělávání a pedagogické evaluace. Ekonomie vzdělávání zkoumá vztahy mezi světem vzdělávání a světem práce z hlediska efektivnosti a kvality vzdělávání, vazeb mezi světem edukace a trhem

práce, zabývá se otázkami marketingu školy apod.. V rámci pedagogické evaluace lze rozlišit kromě jiného evaluaci vzdělávacích potřeb, vzdělávacích programů a vzdělávacích výsledků neboli efektů vzdělávání. (srov. např. Průcha, 2000).

Pokud jde o oblast pedagogického výzkumu, v našich podmínkách zatím není věnována příliš velká pozornost zkoumání vztahů mezi světem vzdělávání a světem práce, zatímco v Západní Evropě právě toto téma patří k obecným trendům pedagogického výzkumu. (Průcha, 2002, s. 435). V poslední době u nás dochází k rozvoji výzkumu v dané oblasti např. v rámci činnosti Ústavu pro informace ve vzdělávání (viz Šťastnová, Vymětalová, Matějková, 1999) a Národního ústavu odborného vzdělávání (viz Trhlíková-Vojtěch, 2004, Kalousková, 2006). Citované publikace shrnují výsledky výzkumů zaměřených na problém uplatnění absolventů škol na trhu práce a s tím související požadavky a potřeby zaměstnavatelů a názory pracovníků úřadů práce.

Z výsledků uvedených výzkumů vyplývá, že jednou z klíčových kompetencí, které zaměstnavatelé a pracovníci úřadů práce uvedli jako potřebné pro uplatnění absolventů škol na trhu práce, je zběhlost v cizích jazycích. Tato kompetence se rovněž objevuje mezi těmi, o nichž se zaměstnavatelé domnívají, že by se školy na ně měly více zaměřit. Zároveň zaměstnavatelé i pracovníci úřadů práce uvádějí zběhlost v cizích jazycích jako jednu z těch znalostí, dovedností a schopností, jejichž význam v budoucnu poroste.

Závěry výše uvedených výzkumů jsou pouze jedním z mnoha konkrétních příkladů formulace nespokojenosti se stavem a především výsledky vyučování cizím jazykům na všech stupních škol v ČR. Navzdory tomu, že v poslední době je jazykovému vyučování věnována značná míra pozornosti, investic a energie z různých stran, jeho efekty obecně nejsou považovány za uspokojivé. Zároveň „u nás nejsou prováděny výzkumy zaměřené na evaluaci samotného procesu edukace v cizích jazycích, a tudíž chybějí nálezy o kvalitě tohoto procesu.“ (Průcha, 2006, s. 235).

Existují možné oblasti průniku světa vzdělávání, světa práce a cílů vyučování cizím jazykům? Spolupracují odborníci na výuku cizích jazyků s odborníky na trhu práce za účelem stanovení společných cílů v jazykovém vzdělávání? Jaké jsou konkrétní reálné možnosti takové spolupráce? Jaké mohou být její výsledky?

Jednou z možností forem spolupráce v této oblasti může být výzkum zaměřený na evaluaci potřeb jazykového vzdělávání pro účely uplatnění na trhu práce. Evaluace vzdělávacích potřeb (v tomto případě v oblasti jazykového vzdělávání) jakožto jedna z oblastí představujících předmět zájmu a zkoumání

pro pedagogickou evaluaci spadá do oblasti světa vzdělávání. „Je to zjišťování, monitorování a analýza vzdělávacích potřeb jednotlivců, různých skupin populace (např. věkových, sociálních, profesních), institucí, obcí, regionů, zemí. Tato evaluace má závažné implikace pro praxi, a proto se stává nezbytnou součástí plánování a rozhodování v oblasti vzdělávací politiky.“ (Průcha, 1996, s. 23). Bude-li v rámci aplikovaného či empirického výzkumu provedena ve spolupráci s odborníky z praxe, dojde k takovému propojení se světem práce, které poskytne cenné výsledky za účelem zkvalitnění jazykového vzdělávání na jedné straně a zlepšení efektů vzdělávacích procesů pro svět práce na straně druhé.

Na rozdíl od vzdělávacích potřeb existujících na národní úrovni, které bývají definovány jako priority vzdělávání nebo národní cíle vzdělávání a publikovány v oficiálních dokumentech, vzdělávací potřeby identifikované pro účely odborného jazykového kurzu spadají do oblasti potřeb profesních, tj. potřeb jednotlivých skupin populace. Tyto potřeby jsou velmi variabilní a jejich identifikace často bývá poměrně náročný proces. Analýze či evaluaci potřeb v rámci pedagogického výzkumu se v našich podmínkách dosud věnovala poměrně malá pozornost, neboť v oblasti evaluace se výzkum orientoval především na vzdělávací výsledky. Evaluace vzdělávacích potřeb je v rámci pedagogického výzkumu určité specifikum vzhledem k tomu, že se uplatňuje především v oblasti profesní přípravy, odborného vzdělávání a rekvalifikace. Nástroje, které se nejčastěji používají za účelem evaluace vzdělávacích potřeb, zahrnují metody dotazování jako např. rozhovory a písemné dotazníky. Respondenty jsou v tomto případě buď samotní účastníci vzdělávání, kteří poskytují informace o tom, jak pocítují své vzdělávací potřeby oni sami, nebo zaměstnavatelé, pracovníci oddělení personalistiky a lidských zdrojů apod., kteří zjišťují a formulují vzdělávací potřeby svých zaměstnanců (viz Průcha, 1996, s. 37–38).

V kontextu vyučování cizím jazykům a evaluace vzdělávacích potřeb za účelem uplatnění na trhu práce se nacházíme v oblasti odborného jazyka neboli cizího jazyka pro specifické účely (anglický termín *Foreign Languages for Specific Purposes*). V tomto případě jde o specifické vzdělávací potřeby z hlediska komunikativní jazykové kompetence, která zahrnuje kompetence lingvistické, tedy stručně řečeno znalost formálních jazykových prostředků a schopnost správně je používat, kompetence sociolingvistické, tj. ty, které jsou nezbytné pro zvládnutí společenských dimenzí užívání jazyka, a kompetence pragmatické, zahrnující principy tvorby koherentního jazykového celku, komunikace s určitými funkčními cíli a výstavby textu (viz Společný evropský referenční rámec, 2002, s. 110–133). Evaluace či zjišťování potřeb jako součást

přípravu jazykových kurzů zároveň odpovídá souhrnným cílům Společného evropského referenčního rámce pro jazyky, vydaného Radou Evropy v souladu s její jazykovou politikou. Tento rámec poskytuje obecný základ a doporučení pro vypracovávání jazykových programů, plánování jazykové certifikace, tvorbu sylabů, učebnic atd. v celé Evropě. Jeho cílem není prosazovat jediný uniformní systém pro výuku a studium jazyků v rámci celé Evropy, ale naopak nabídnout otevřený a pružný systém použitelný v konkrétních situacích v praxi a modifikovatelný dle aktuálních potřeb.

Příspěvkem k pedagogickému výzkumu v oblasti evaluace vzdělávacích potřeb je identifikace a analýza potřeb ve všech složkách komunikativní kompetence v anglickém jazyce u studentů a absolventů oboru Informační technologie v rámci stejnojmenného bakalářského studijního programu na Ústavu elektrotechniky a informatiky Univerzity Pardubice. Výzkum se nezaměřuje pouze na potřeby objektivní, tj. potřeby definované vyučujícími odborných předmětů na Ústavu elektrotechniky a informatiky za účelem profilu absolventa a potřeby identifikované potenciálními zaměstnavateli a pracovníky orgánů státní správy, které se zabývají dlouhodobým rozvojem a trhem práce. V rámci výzkumu je rovněž věnována pozornost potřebám subjektivním, tedy těm, které akcentují samotní studenti a absolventi a které se týkají jak komunikativní jazykové kompetence, tak např. i individuálních potřeb učení.

V současné době je tento výzkum v počáteční fázi a jsou testovány vhodné metodologické postupy. Jako adekvátní výzkumné nástroje se jeví dotazník a strukturovaný rozhovor. Dotazník je připravován za účelem zjištění výše uvedených potřeb u stávajících studentů a absolventů daného oboru. Strukturovaný rozhovor se ukazuje jako vhodný pro identifikaci daných potřeb pracovníky oddělení lidských zdrojů průmyslových podniků působících v odvětvích informační technologie a elektrotechnika v Pardubicích a pracovníky příslušných odborů orgánů státní správy. Dotazování se zaměřuje na specifické oblasti používání jazyka a zahrnuje otázky typu *proč* je daný jazyk potřebný? (pro práci, studium, školení, toto vše v kombinaci, příp. jiný účel), *jak* je používán? (jako jazyk mluvený či psaný, zprostředkovaný telefonicky či osobně, v akademických textech, neformálních konverzacích, odborných příručkách apod.), *kdo* je partnerem v komunikaci? (rodilý mluvčí či jiný cizinec, odborník, kolega, podřízený apod.), *kde* je daný jazyk používán? (v kanceláři, dílně, knihovně, na schůzi, doma či v cizině atd.), *kdy* je používán? (pravidelně, často, zřídka atd.). Kromě toho dotazníky pro studenty je připravován tak, aby obsahoval položky

týkající se aspektů analýzy potřeb z hlediska individuálních procesů učení. (Srov. Hutchinson a Waters, 1992, s. 53–63).

Reálné profesní potřeby v anglickém jazyce, které z výzkumu vyplynou, budou použity jako nástroj optimalizace sylabů pro předmět odborný anglický jazyk. Stávající sylaby včetně doporučených studijních materiálů budou podrobeny analýze z hlediska toho, do jaké míry odrážejí skutečné potřeby studentů, a budou upraveny tak, aby výuka odborného anglického jazyka mohla být zefektivněna a zkvalitněna a aby se její cíle co nejvíce přiblížily požadavkům budoucích zaměstnavatelů a trhu práce obecně.

V rámci pilotní fáze výzkumu bylo provedeno stručné dotazníkové šetření, jehož cílem bylo ověřit si schopnost správně, srozumitelně a pokud možno jednoznačně formulovat dotazníkové položky v podobě otázek či výroků, získat detailnější představu o vhodnosti různých druhů otázek (např. otevřených i uzavřených, škálovaných apod.) pro daný typ výzkumu a vytvořit si východisko pro stanovení konkrétních metod pro další etapu výzkumu. Tato fáze výzkumu výrazně napomohla přípravě komplexního dotazníkového šetření, která nyní probíhá. V současné době jsou ve spolupráci s odborníky z Ústavu elektrotechniky a informatiky Univerzity Pardubice zkoumány a vyhodnocovány možnosti využití existujícího elektronického nástroje. Jeho použití by výrazně zefektivnilo a usnadnilo zamýšlenou evaluaci potřeb.

Literatura

- HUTCHINSON, T.; WATERS, A. *English for Specific Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. ISBN 0-521-31837-8.
- KALOUSKOVÁ, P. *Potřeby zaměstnavatelů a připravenosti absolventů škol - šetření v terciární sféře*. [online] Praha: NÚOV, 2006. [cit. 14. února 2007] Dostupný z WWW: <<http://www.nuov.cz>>
- KALOUSKOVÁ, P. aj. *Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů pro vstup na trh práce - 2004*. [online] Praha: NÚOV, 2004. [cit. 14. února 2007] Dostupný z WWW: <<http://www.nuov.cz>>
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-631-4.
- PRŮCHA, J. *Pedagogická evaluace: Hodnocení vzdělávacích programů, procesů a výsledků*. Brno: CDVU MU, 1996. ISBN 80-210-1333-8.
- PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-399-4.
- PRŮCHA, J. *Srovnávací pedagogika*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-155-7.

Společný evropský referenční rámec pro jazyky. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN: 80-244-0404-4.

ŠŤASTNOVÁ, P.; VYMĚTALOVÁ, S.; MATĚJKOVÁ, L. *Absolventi na trhu práce - Co zaměstnavatelé očekávají?* Praha: ÚIV, 1999. ISBN 80-211-0304-3.

TRHLÍKOVÁ, J.; VOJTĚCH, J. *Názory pracovníků úřadů práce na uplatnění absolventů škol - 2004*. [online] Praha: NÚOV, 2004. [cit. 14. února 2007]

Dostupný z WWW: <<http://www.nuov.cz>>

PhDr. Jitka Hloušková
Ústav cizích jazyků
Filozofická fakulta Univerzity Pardubice
Studentská 84
532 10 Pardubice
e-mail: jitka.hlouskova@upce.cz